

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ (1917 – 1991рр.)

Коляда Н.М., доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Кокоша Антоніна, магістрант факультету соціальної та
психологічної освіти

Анотація. В статті проаналізовано особливості розвитку та діяльності студентських наукових товариств в Україні (1920–1991 рр). Нижня межа – встановлення радянської влади на українських землях, що призвело до змін в освітній галузі. Верхню межу дослідження пов'язано з проголошенням незалежності України, що стало початком становлення нової епохи в історії освіти та науки української самостійної держави.

Ключові слова: товариство, гурток, студентська наукова робота, дослідження, самостійна наукова робота.

Abstract. The article analyzes the peculiarities of the development and activity of student scientific societies in Ukraine (1920-1991). Lower limit - the establishment of Soviet power in the Ukrainian lands, which led to changes in the educational field. The upper boundary of the study is connected with the proclamation of the independence of Ukraine, which was the beginning of the emergence of a new era in the history of education and science of the Ukrainian independent state.

Keywords: society, circle, student's scientific work, research, independent scientific work.

Науковий пошук, як один з компонентів цілісної структури особистості майбутнього фахівця є невід'ємною складовою професійної підготовки.

Говорячи про професійну компетентність фахівця, звертаємо увагу на форми, методи та способи її досягнення та вдосконалення в межах ВНЗ. Вивчаючи питання становлення студентської наукової роботи, звертаємось до історичних подій, які спонукали студентство створювати такі самоврядні організації, де можна було б розвиватись у сфері науки.

Одним з основних завдань національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року є питання наукової діяльності студентства. Організація та діяльність Студентських наукових товариств регламентується Конституцією України (2016 р.), законами України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р., зі змінами), «Про наукову та науково-технічну діяльність» (2017 р.). На рівні держави розвиток студентської науки, як одного з компонентів підготовки високваліфікованого фахівця, є досить важливим, тому означена тема є актуальною для подальших наукових розробок та досліджень.

Предметом досліджень вітчизняних учених стали окремі проблеми розвитку та діяльності студентських наукових товариств в Україні: підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності (Г. Кловак), академічної культури дослідника (О. Семенов, М. Вовк), теорії та практики самостійної роботи студентів (В. Бенера), соціалізація молоді в студентських громадських організаціях та об'єднаннях (С. Сечка) та інші.

У праці Г. Кловак зазначається, що основними тенденціями та закономірностями розвитку студентської науково-дослідної роботи у вищих педагогічних навчальних закладів України у період 1917–1939 роки були: досвід будівництва нової національної школи за часів існування УНР, що має значний практичний інтерес як аналог системи освіти сучасної України; формування дослідницьких умінь майбутнього вчителя на основі вивчення загальнопедагогічних дисциплін; органічне поєднання педагогічної теорії та практики, в тому числі, збільшення її питомої ваги; активне використання

дослідницького методу в шкільній практиці; посилений вплив педології в навчальних закладах різного типу, що сприяв уведенню нових курсів, спрямованих на вивчення особистості учня, методів педагогічної діагностики дітей із різними відхиленнями у розвитку; перевага тих методів дослідження в педагогіці, які спрямовані на вивчення анатомо-фізіологічних особливостей дітей та їхньої спадковості; вивчення й аналіз педагогічного досвіду А. Макаренка у колонії ім. М. Горького; скасування випускних кваліфікаційних (дипломних) робіт у вищих педагогічних навчальних закладах; заідеологізованість науки [6, с. 14].

На основі аналізу наукової літератури (М. Барна, Т. Завгородня, Б. Ступарик) науковець робить висновок, що в Західній Україні тенденції розвитку вищої педагогічної освіти, і зокрема, студентської науково-дослідної роботи, визначалися законами польської держави, яка стала самостійною, і до складу якої на той час входила Галичина. У дослідницькій роботі майбутнього вчителя надавалась перевага психологізації педагогічного процесу, творчому та індивідуальному підходам до студентів. Система педагогічної освіти повоєнної Галичини набувала рис повноцінної фахової освіти. Подібною була ситуація і на Закарпатті, яке належало до Чехословацької Республіки. Однак, тут за президента Томаша Масарика українцям було надано широкі права щодо освіти рідною мовою [8, с. 13].

У монографії О. Семеног та М. Вовк зазначено, що на початку 1920-х рр. у новостворених педагогічних інститутах активізувалась етнографічно-фольклорна робота, функціонували студентські гуртки із збирання та вивчення народної творчості. Зокрема, був заснований гурток при Житомирських педагогічних курсах, при якому упродовж 1922–1924 рр. його учасники підготували 13 номерів рукописного журналу «Етнограф» (керівник гуртка – відомий фольклорист В. Кравченко) [11, с. 85].

У період 1921–1941 рр. самостійна наукова робота студентів була направлена на виконання і захист кваліфікаційної (дипломної роботи), підготовку і виступи на наукових конференціях, семінарах, участь із виступами та доповідями у фахових кафедральних семінарах дослідницького типу, розроблення пам'яток. Також була характерною індивідуальна самостійна робота з метою підвищення науково-дослідницьких умінь, у процесі організації наукових експедицій і відряджень за кордон; самостійна науково-дослідницька робота студентів на кафедрах, у наукових гуртках і наукових студентських товариствах та ін.

У дослідженні В. Бенер акцентується, що розвиток потенційних можливостей самостійної роботи студента пронизує його професійну підготовку, акумулює самостійну наукову діяльність студента-дослідника і виступає найвищим її проявом як самостійна науково-дослідницька робота. Самостійна робота розглядається як один із ефективних напрямів індивідуалізації діяльності студентів (наукової, освітньої, пізнавальної), важливий засіб формування особистості майбутнього фахівця (ініціативності, відповідальності, активності й самостійності) [2, с. 17].

Г. Кловак стверджує, що для періоду 1939-1991рр. характерні такі негативні тенденції та закономірності розвитку студентської науково-дослідної роботи в умовах вищих педагогічних закладів України: пріоритетність авторитарної педагогіки, висока її заполітизованість, ігнорування національних особливостей; перевага репродуктивних методів навчання у формуванні дослідницьких умінь студентів. Серед позитивних тенденцій відзначено такі: широка популяризація новаторського педагогічного досвіду А. Макаренка, зокрема, його науково-педагогічної пізнавальної схеми, що ґрунтується на поєднанні дослідницької роботи з практичною виховною діяльністю; прогресивна педагогіка В.Сухомлинського, провідні ідеї якої гуманізація, зростання інтересу до

реалізації міжпредметних зв'язків через написання дипломних (випускних) робіт [6, с. 15].

У дослідженні С. Сечки зазначається, що важливим напрямом соціалізації студентської молоді вищих навчальних закладів України у 60–80-ті рр. ХХ ст. було залучення її до науково-дослідної роботи. У 1961 році наказом міністра вищої та середньої спеціальної освіти було затверджено «Положення про науково-дослідну роботу студентів вищих навчальних закладів», у якому зазначалося, що науково-дослідна робота студентів організується в різноманітних формах. Важливим є те, що в цьому документі було виокремлено основні форми науково-дослідної роботи студентів як у процесі навчання, так і в позанавчальний час. Позанавчальна наукова робота, вказувалось у документі, повинна була проводитись у студентських наукових гуртках при кафедрах, у студентських конструкторських, проектних та технологічних бюро [12, с. 74–78].

Положення визначало також зміст науково-дослідної діяльності юнаків і дівчат. У наукових гуртках студентам пропонувалось складати реферати та анотації з вітчизняної та зарубіжної спеціальної літератури, проводити дослідницьку роботу з питань, пов'язаних із тематикою наукових досліджень кафедри, оволодівати навичками експериментування, виступати з науковими повідомленнями на засіданнях гуртка [3, с. 19].

Прийняття цього документа значно активізувало науково-дослідну роботу студентів у ВНЗ. Деякі підсумки її організації було підведено в інструктивному листі Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти від 23 лютого 1966 р. «Про стан та подальший розвиток науково-дослідної роботи студентів вищих навчальних закладів» [1, с. 6]. Нормативне забезпечення організації студентської науково-дослідної роботи було продовжене прийняттям у 1968 році «Типового положення про студентські конструкторські, дослідницькі, проектні, технологічні та економічні бюро

вищих навчальних закладів» [9, с. 63–64].

Звернемо увагу, що в нормативних документах участь студентів у науковій роботі розглядалась не лише як чинник підвищення рівня професійної підготовки, а і як чинник їх соціалізації, бо було поставлено завдання сформувати в майбутніх фахівців організаційні якості, навички колективної творчої роботи тощо.

Починаючи з 60–х років ХХ ст., робота студентської молоді в наукових гуртках набула значного поширення. У 1961 р. у вищих навчальних закладах Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР діяло 1250 студентських наукових гуртків, у яких працювало 22 тис. юнаків і дівчат. У 1964 р. уже налічувалось 1474 гуртки, а кількість їх членів зросла майже до 26 тис. У Львівському політехнічному інституті в 1961 р. тільки в розробці госпдоговірних тем взяло участь понад 220 студентів. У Харківському політехнічному інституті у тому ж році 150 студентів допомагали кафедрам у виконанні госпдоговірної тематики.

У педагогічних ВНЗ у 1966–1967 навчальному році працювало понад 400 наукових гуртків, які охопили близько 10 тис. студентів. Із метою широкого залучення студентів до науково-дослідної роботи, популяризації наслідків виконаних досліджень регулярно проводилися вузівські та міжвузівські студентські наукові конференції [4, с. 245].

Характерною рисою діяльності студентських наукових гуртків було те, що тематика їх якнайтісніше пов'язувалася з планами науково-дослідної роботи кафедр. Робота в наукових гуртках та наукових товариствах сприяла не лише підвищенню рівня професійних знань та умінь, формуванню навичок дослідницької роботи, а й мала велике значення як чинник соціалізації. Студенти спілкувалися з трудовими колективами підприємств, установ, отримували організаторські вміння. Інакше кажучи, ця діяльність сприяла підсиленню зв'язку навчання з життям, розвитку

соціальної активності студентської молоді.

Для координації науково-технічної творчості студентів у 1968 р. було створено Всесоюзну раду з науково-дослідної роботи студентів (НДРС) і такі ж ради в радянських республіках, областях, містах, а в кожному вищому навчальному закладі – наукові товариства.

У 1969 р. було прийнято рішення про створення Українського республіканського студентського наукового товариства та затверджено відповідне положення. Товариство сприяло широкому залученню студентів до науково-дослідної роботи, розвитку всіх форм наукової творчості молоді та розповсюдженню її передового досвіду.

Створення Всесоюзної та Республіканської рад із НДРС сприяло значній активізації творчості молоді, надавало науково-дослідній роботі систематичного й послідовного характеру, сприяло її координації, розповсюдженню позитивного досвіду. Головним у роботі студентських наукових товариств стала участь молоді у пропаганді науково-технічних знань, розробці актуальних питань наукової та госпдоговірної тематики [7, с. 77].

Удосконаленню структури управління науковим пошуком вузівської молоді в певній мірі сприяло прийняття ЦК КПРС та Радою Міністрів СРСР постанов «Про заходи з подальшого вдосконалення вищої освіти в країні» (липень 1972 р.), «Про підвищення ефективності науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах» (квітень 1978 р.), «Про подальший розвиток вищої школи та підвищення якості підготовки спеціалістів» (червень 1979 р.) [8, с. 62].

У 1974 році наказом Міністра вищої та середньої спеціальної освіти було затверджено «Положення про науково-дослідну роботу студентів вищих навчальних закладів», у якому визначались цілі та завдання науково-дослідної роботи студентів: навчання методиці та засобам самостійного розв'язання наукових та технічних завдань і навичкам роботи в наукових

колективах, ознайомлення з методами організації їх роботи, сприяння успішному рішенню актуальних наукових та технічних завдань народного господарства й культури країни: давалися вказівки щодо її організації як у навчальній, так і позанавчальній час, встановлювалися заходи щодо заохочення студентів та керівників НДРС [5, с. 128–129].

У постанові «Про заходи з подальшому розвитку науково-дослідної роботи студентів» від 28 липня 1981 р. вказувалось, що не в повній мірі використовуються можливості факультетів, кафедр, наукових підрозділів ВНЗ із більш широкого залучення студентів до конструкторської, технологічної й дослідницької роботи.

Аналіз досвіду науково-дослідної роботи студентів вищих навчальних закладів дозволив стверджувати, що у 80–х роках ХХ ст. стала помітною тенденція до підсилення її виховного й соціалізаційного значення. Педагогічне значення науково-дослідної роботи також полягало в тому, що у процесі її виконання встановлювалися особисті контакти студента з викладачем, сприяло розвитку у студентів прагнення до творчого розв'язання проблем, високої вимогливості до себе, наполегливості в подоланні труднощів, акуратності та точності в роботі, наукової об'єктивності в оцінці результатів [10, с. 69–74]. До нових форм науково-дослідної діяльності студентів слід також віднести наукові школи, ради молодих дослідників, студентські науково-дослідні інститути, роботу студентів у навчально-науково-виробничих об'єднаннях.

Отже, студентські наукові об'єднання, з одного боку, сприяли поліпшенню професійної підготовки кадрів – майбутніх керівників трудових колективів та організаторів виробництва, а з іншого боку – участь у роботі наукових об'єднань розширювала сферу особистісних та професійних контактів особистості, збільшувала дозу соціальної практики за час навчання у вищому навчальному закладі, тобто активно сприяла

соціалізації студентської молоді. У період так званої «перебудови» виявились основні недоліки організації науково-дослідної роботи студентів, пов'язані з невідповідністю її нормативно-правового забезпечення новим економічним і соціально-політичним умовам. Ідеї для розвитку і становлення студентських наукових товариств знаходять своє продовження на сучасному етапі розбудови вищої освіти України. Сьогодні діючі наукові товариства студентів є практично в усіх ВНЗ України, що свідчить про великий відсоток свідомої молоді, яка бажає розвивати науковий потенціал країни та знаходити нові підходи для розв'язання складних питань науки.

Список використаних джерел:

1. Асатиани В. Особенности социализации студенческой молодежи в условиях НТР : (на прим. ГССР) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филос. наук : спец. (09.00.09) „Прикладная социология” / Асатиани Венеди Михайлович. – Тбилиси, 1988. – С. 6.

2. Бенера В. Розвиток теорії та практики самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищих навчальних закладів освіти України (друга половина XIX початок XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки» / Бенера В.– Київ, 2012. – 42 с.

3. Высшая школа : сб. основ. постановлений, приказов и инструкций : в 2 ч. / под ред. Е. Войленко ; М-во высш. и сред. спец. образования СССР. – М. : Высш. шк., Ч. 2. – 1978. – С. 19–129

4. Высшая школа Украинской ССР за 50 лет : [ист. очерк] : [в 2 ч.] (1917–1967 гг.) / отв. ред. В. Питов. – Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1968. – (50 лет Советской власти) – Ч. 2 : (1945–1967) / [авт. Пономаренко Г., Мрига В., Попов В. Н. и др.]. – 1968. – С. 245.

5. З іменем Св. Володимира: У 2-х кн. – Кн. 1 / Упор. В. Короткий, В. Ульяновський. – К.: Заповіт, 1994. – С. 311–312.

6. Кловак Г. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки» / Кловак Г. – Київ, 2005. – 42 с.

7. Кондратюк В. Техническому творчеству молодежи – партийную заботу / В. Кондратюк. – Львов: «Вища школа» Изд-во при Львов. гос. ун-те, 1987. – С. 77

8. Марченко Л. Высшая школа и трудовое воспитание будущих специалистов: практика 60–80-х годов, уроки, проблемы перестройки (на материалах партийных организаций Украины : монография / Л. Марченко.– Киев : Молодь, 1991. – 62 с.

9. Научно-исследовательская и творческая работа студентов вузов и учащихся средних специальных учебных заведений : сб. основ. постановлений, приказов и инструкций / под ред. В. Крутова. – М. : Высш. шк., 1984. – С. 63–64.

10. Попов В. Опыт организации исследовательской деятельности студентов на кафедре / В. Попов, Д. Синат-Радченко, В. Федоров // Проблемы высшей школы. – Киев, 1975. – Вып. 21. – С. 69–74.

11. Семенов О., Вовк М. Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету : [монографія] / О. Семенов, М Вовк. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – С. 80–90

12. Сечка С. Соціалізація молоді в студентських громадських організаціях та об'єднаннях (60-80-ті роки ХХ століття) : дис. канд. пед. наук : 13.00.05 / Сечка С.– Старобільськ, 2016. – 247 с.